

Informationssystem om arbetsskador i preventivt arbete

Elisabet Broberg

Elisabet Lagerlöf

Bengt Wramner

Sedan 1 januari 1979 är Arbetarskyddsstyrelsen huvudman för ISA, dvs Informationssystemet om arbetsskador. Detta innehåller långtgående information om alla anmälda och utredda fall av arbetsolyckor, arbetssjukdomar och färdolyckor till och från arbetet.

Informationssystemet bygger på information i den anmälan om arbetsskada som inlämnas till försäkringskassorna i landet samt uppgifter om olika läkarutlåtanden om arbetsolyckor eller arbetssjukdomar inklusive försäkringskassornas sk promemorior i sådana ärenden.

Målsättningen med ISA är att öka kunskaperna om identifiering av risker i arbetsmiljön, utgöra underlag för utvärdering av arbetsskaderisker och att ge möjlighet till användning av de inrapporterade uppgifterna i praktiskt, förebyggande arbete i skyddskommittéer, företagshälsosvård, yrkesinspektioner m m.

I artikeln redogörs för uppbyggnaden av register om arbetsolycksfall och misstänkta arbetssjukdomar, exempel på praktisk användning av utdata från ISA lämnas och svagheter i den nu lagrade informationen beskrivs.

Byrådirektör Elisabet Broberg är statistisk expert vid arbetarskyddsstyrelsens ISA-avdelning.

Avdelningsdirektör Elisabet Lagerlöf är chef för arbetarskyddsstyrelsens ISA-avdelning.

Leg läk Bengt Wramner är företagslägare inom Bygghälsan samt medicinsk konsult vid arbetarskyddsstyrelsens ISA-avdelning.

Detta skydd förbättrades 1916 genom en allmän försäkring för arbetsolycksfall. 1929 gavs det möjlighet till ersättning för arbetsoförmåga orsakad av ett mindre antal välkända yrkesorsakande sjukdomar. Yrkesskadeförsäkringen, YFL tillkom 1954 och omfattade sjukdomar, vilka orsakats av arbetet eller framkallats genom inverkan av skadligt ämne. De sjukdomstillstånd som kunde ge ersättning var särskilt specificerade. Från och med 1 juli 1977 gäller nu lagen om arbetsskadeförsäkring, LAF. LAF omfattar alla förvärvsarbetande utan åldersgräns inklusive egna företagare och studerande som skadats vid praktikarbete. Ersättning enligt LAF är ej kopplad till bedömning av sveda och värk utan är till för att kompensera i första hand inkomstförlust pga arbetsskada. Lagen talar om 4 arbetsskadegrupper: 1, olycksfall i arbetet, 2, arbetssjukdomar, 3, smitta och 4, färdolycksfall.

Som bevis för att arbetssjukdom föreligger försäkringsmässigt gäller ett tvåstegstänkande: först måste konstateras, att den påstådda farliga faktorn kan ha sådan skadeverkan enligt vetenskapliga rön. Sedan skall prövas om den skadebringande egenheten har föranlett sjukdomen eller skadan i det enskilda fallet. Numera kan också psykiska och sociala stressfaktorer i arbetet godkännas som orsak till ohälsa.

Informationssystemet om arbetsskador

Sedan den 1 januari 1979 är Arbetarskyddsstyrelsen, ASS, huvudman för informationssystemet om arbetsskador, ISA. Detta innehåller alla anmälningar om arbetsolyckor, arbetssjukdomar och färdolyckor, vilka har inträffat f o m 1979. Arbetsskadeanmälan utgör grunden i ISA. Denna går till försäk-

Arbetskadslagstiftning

I Sverige tillskapades kring det senaste sekelskiftet en lag som kunde ge viss ekonomisk ersättning för den som skadades svårt genom olycksfall i arbetet.

ISA innehåller uppgifter om alla anmälda fall sedan 1979 av olycksfall i arbetet, misstänkta arbetssjukdomar och färdolyckor till och från arbetet.

ringskassan och därifrån till yrkesinspektionen. Uppgifterna vidarebefordras så till ISA i Stockholm.

Målsättningen för ISA är att: 1 öka kunskaper om identifiering av risker i arbetsmiljön, 2 utgöra underlag för utvärdering av arbetsskaderiskerna och 3 ge möjlighet att använda dessa informationer i praktiskt, förebyggande arbete i arbetsmiljön.

Den officiella statistiken om arbetsskador består av kvartals- eller halvårsstatistik, preliminär års-sammanställning och slutlig statistik. Årsstatistiken utges i samarbete med Statistiska centralbyrån och innehåller omfattande analyser och kommentarer om arbetsskadorna. Olika intressenter inom arbetsmiljöområdet kan begära olika slags uttag ur ISA. Riktad statistik av återkommande slag kan omfatta branschstatistik för tex Bygghälsans verksamhet. Yrkesinspektionerna kan ta fram länsstatistik för att kunna jämföra om skadorna i ett visst yrke inom länet överensstämmer med bilden för hela länet. Man kan använda ISA för hjälp med särskild bevakning, tex genom att listor tas fram över olika maskiner, ämnen, redskap etc för att man successivt skall kunna följa trender i de skador som inträffar.

Kodning i ISA

Tanken med ISA är att man skall kunna använda så många faktorer kring en arbetsskada som möjligt. Av naturliga skäl innehåller ISA betydligt mer detaljerad information om arbetsolyckor än om arbetssjukdomar. Orsakssammanhangen och beteenden kring ett olycksfall är oftast mer påtagliga och klara än vid arbetssjukdomar, där bevisföringen om samband är svårbedömd och en misstänkt exposition kan ha förelegat långt innan sjukdomen utvecklas.

Även om arbetssjukdomen yttrat sig i nära anslutning till en påfrestande arbetsställning eller kontakt med tex kemiskt ämne, så föreligger det ofta stora

bevissvårigheter om samband.

För varje skada beskrivs vad den skadade höll på med innan han skadade sig, tex service, reparation, förflyttning, normalt arbete, dvs hans aktivitet. För händelsebeskrivningen av skadan börjar man med att beskriva själva skadehändelsen, tex slag, klämning, överbelastning osv. Därefter tar man reda på varför personen kom i kontakt med det han skadade sig på, kontakthändelsen. Nästa steg är att ta reda på vad som hände innan personen kom i kontakt med det han skadade sig på, dvs den föregående händelsen.

Till varje händelse knyter man sedan de yttre faktorer som har medverkat i eller påverkat händelseförloppet. Med yttre faktorer menas redskap, maskiner, materiel, ämnen osv.

För arbetssjukdomar har man from 1980 års skador börjat att koda fler uppgifter än vad som skedde för 1979 års skador, om framför allt exponeringssättet, tex inandning, nedsväljning, via sår eller stick, annan hudkontakt, ensidiga rörelser, ensidiga ställningar, buller, vibrationer, psykosocial påverkan m.m. Också verksamhet eller aktivitet kodas, tex manuell lyftning, städning, förflyttning med motorredskap, reparationsverksamhet m.m. Viktiga kodningsuppgifter i ISA är också bla följande: näringsgrenskod, antal år i yrket, län och kommun, skadans omfattning med uppgift om skadad kroppsdel, sjukdomstyp, föranledda sjukdagar m.m. Av intresse är uppgifter i ISA om den skadades arbetsplats är ansluten till företagshälsovård eller icke.

Antal arbetsskador

År 1979 var antalet arbetsskador 157 692 fördelade på:

arbetsolycksfall 121 812 varav 180 dödsfall
arbetssjukdomar 21 184 varav 18 dödsfall
färdolyckor till och från arbetet 14 746 varav 72 dödsfall.

Dessutom anmäldes 14 200 bagatellskador, dvs olycksfall i arbetet som ej ledde till sjukskrivning.

Antalet arbetsolycksfall i förhållande till arbetad tid inom de flesta branscher visar inte någon större förändring under hela 1970-talet. Däremot visar dödsfallen en drastisk sänkning från 1955 vilket är ett glädjande tecken på effekt av olika förebyggande

De mest olycksdrabbade näringsgrenarna är i ordning slakterier, skeppsvarv, järngjuterier, charkuterier, ferrolegeringsverk och brandväsendet.

insatser på arbetsmiljöområdet. Arbetsolycksfallen har under senaste åren i genomsnitt varit mindre allvarliga. När det gäller skadad kroppsdel drabbar de flesta skador händer, 36 % av olyckorna.

De mest olycksdrabbade näringsgrenarna är slakteri och skeppsvarv. I tabell 1 kan utläsas antal arbetsolycksfall per 1 miljon arbetstimmar samt antalet sjukdagar per 1 tusen timmar pga arbetsolyckor.

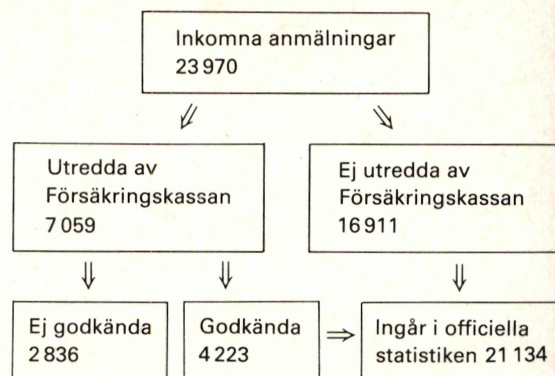
Tabell 1

Näringsgren	Antal arbetsolycksfall per 1 milj arbetstimmar	Antal sjukdagar per 1000 arbetstimmar
slakterier	128	1,8
skeppsvarv	90	1,4
järngjuterier	80	1,5
charkuterier	78	1,3
ferrolegeringsverk	66	1,1
brandväsen	66	1,6
renhållningsverk	63	1,1
gruvor	62	1,0
sågverk	61	1,3
byggnadsplåtslagerier	57	1,3
stuveri	57	1,8

Motsvarande siffror för samtliga näringsgrenar är 22 olycksfall per 1 miljon arbetstimmar och 0,4 sjukdagar per 1 tusen arbetstimmar. 50 % av skadorna på tex slakteri orsakas av skärskador från kniv. Man kan i ISA studera vidare tex halkolyckor och finner då att varubud och brevbärare har sina arbetsolyckor i 1/3 av fallen orsakade av halka.

Av arbetsolyckor med dödlig utgång 1979 drabbade tex 39 stycken gruppen samfärdsel, post- och televerk. Likaså drabbade 39 stycken tillverkningsindustrin medan 29 stycken drabbade gruppen bestående av jordbruk, skogsbruk och fiske. Byggbranschen drabbades av 17 dödsolyckor.

Figur 1. Fördelning av arbetssjukdomar gällande fall som utreds av försäkringskassan eller ej.

Arbetssjukdomar

När det gäller arbetssjukdom har man betydligt större svårigheter än vid arbetsolycksfall att få fram användbara detaljer på uppgifter i ISA-registret.

Figur 1 visar fördelning av arbetssjukdomar när det gäller fall som utredes av försäkringskassan eller icke.

De oftast anmälda arbetssjukdomarna hänförs till belastningsfaktorer i arbetet, så som olämpliga arbetsställningar och ensidiga eller särskilt ansträngande rörelser. Drygt varannan skada hänförs till belastningsfaktorer. 30 % kan hänföras till påverkan av kemiskt ämne 10 % till buller. Av de belastningsorsakade sjukdomarna i rygg, leder och senor har 60 % avslagits av försäkringskassorna, och här föreligger det en anmärkningsvärd stor spridning mellan de olika länens försäkringskassor. Däremot har bara 1 av 6 anmälda sjukdomar pga kemiskt ämne fått avslag.

Jämförelse mellan olika näringsgrenar och yrken beträffande förekomst av arbetssjukdomar sker bäst genom angivande av antalet sjukdomsfall per 1 miljon arbetstimmar.

De näringsgrenar som har högst frekvens är följande:

jord- och stenvaruindustri	med 8,8 arbetssjukdomsfall per 1 miljon arbetstimmar
livsmedelsindustri	med 8,7 arbetssjukdomsfall per 1 miljon arbetstimmar
järn-, stål- och metallverk	med 8,1 arbetssjukdomsfall per 1 miljon arbetstimmar

byggna dshantverk	med 7,8 arbetssjukdomsfall per 1 miljon arbetstimmar
halmgruvor	med 7,5 arbetssjukdomsfall per 1 miljon arbetstimmar

Viktiga brister i informationen om arbetssjukdomarna

Oklarhet om vad slags arbetssjukdomar som skall anmälas och vilka som anmäles påverkar tillförlitligheten i registret. Oliktad handläggning på försäkringskassornas pensionsdelegationer påverkar statistiken, eftersom facit från besluten vid försäkringskassan för sådana ärenden, som handhas där, förs in i ISA-registret. Rent allmänt kan sägas att försäkringskassorna bedömer sådana fall som medför sjukskrivning efter den sk samordningstidens slut, dvs 90 dagar efter sjukdomens debut. Vidare handlägges alla ärenden av bullerskadeanmälningar, anmälda lungsäcksförändringar av asbest vid försäkringskassan. Ett rapporteringssystem som ISA är känsligt för olika omständigheter som kan bidra till såväl under- som överanmälan av arbetsskador. Kunskaper om arbetsmedicin och attityder till arbetsmiljöproblem hos såväl läkare som skyddsombud och arbetsledare kan ge olika slags påverkan hos den enskilde i dessa avseenden. Arbetsarkyddsstyrelsens och Socialstyrelsens kampanj för lungröntgenundersökning av asbestexponerade ger tex i 1979 års statistik en stor dominans för asbest i tabeller i kemiskt ämne som expositionsorsak till arbetssjukdom. Lokalt aktiva fackföreningar kan bidra till att höja anmälningsfrekvensen, och detta kan ge upphov till konstlade skillnader mellan såväl olika län eller branscher som olika sjukdomstyper. För belastningsskador gäller vidare att gränsen mellan olycksfall och förslitningssjukdom är flytande. En nyansskillnad i anmälan av läkarutlåtanden kan innebära att ett fall kommer in i arbetsolycksfallsregistret i stället för i registret över arbetssjukdomar, där ärendet kanske rätteligen borde höra hemma. En skada som anges ha orsakats av ett tungt lyft till följd av överbelastning av kroppsdel kan mycket väl ha många års tungt arbete som bidragande orsak.

När det gäller sk degenerativa sjukdomar i rygg eller leder är det viktigt att påpeka, att ett ensidigt

arbetsmoment kan bedömas ha utlöst en försämring, där just försämringen kan godkännas som arbetssjukdom, utan att man alls behöver hävda att arbetet har samband med uppkomsten av själva de degenerativa förändringarna.

En pågår olika slags utvärderingar av tillförlitlighet och relevans i inrapporterade uppgifter i ISA's arbetssjukdomsdel. Sålunda pågår följande:

- efterbedömning av uppgifter om belastningsförhållanden i arbetsskadeanmälan,
- eftergranskning av tillförlitlighet i uppgifter i arbetsskadeanmälan om exp för kemiskt ämne planeras,
- för att kartlägga vilka behov ISA som olika tänkbara avnämare kan ha pågår kontakter med Yrkesmedicinska kliniken, företagshälsovård, Socialmedicinska kliniker, Arbetsarkyddsstyrelsens övriga avdelningar, Yrkesinspektionsdistrikt, försäkringskassor m fl,
- diskussioner om hur kvaliteten skall kunna förbättras på arbetsskadeanmälningar och läkarutlåtanden om arbetsskada/arbetssjukdom,
- diskussioner om hur tidigare yrkesmässig, hälsovådlig exp skall fås med i anmälan om arbetsskada. Angeläget här är att få med i ISA tex fall av cancer eller skada på inre organ med sjukdomsdebut efter pensionering hos en person som i sitt yrke kan ha utsatts för sådan exp som kan ha bidragit till hans sjukdom,
- diskussion pågår om viss samordning framöver med uppgifter i ca-register och ev kommande fosterskaderegister. Sålunda grundar sig ISA ju helt på uppgifter från uppkomna skador på förvärvsarbetande, och tex misstänkt fosterskada pga moderns eller faderns arbetsmiljö kan då ej fås med i ett miljödataregister av den typ som ISA fn utgör.

REFERENSER

- Andersson R., Broberg E., Lagerlöf E., Svärd R.: Arbets-skador 1979. Sveriges officiella statistik. Arbetsarkyddsstyrelsen och Statistiska centralbyrån. Dec. 1981.
- Ahlgren Å., Burman B., Löwing H., Sköldberg T.: Arbets-skador 1979 inom byggbranschen. Byggförlaget. Juni 1982.
- Wramner B.: Statistik och informationssystem om arbets-skador. Tidskr. Företagshälsovård. 1982: 2.